

РЕДАКТОР ЗАСОБУ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Ольга Мацкевич,

*провідний фахівець НДІ інтелектуальної власності
НАПрН України*

Розвиток суспільства призвів до урізноманітнення форм донесення інформації до публіки. За допомогою преси, радіо, телебачення, Інтернету, і навіть мобільних телефонів, люди дізнаються про найактуальніші теми сьогодення. І процес створення й удосконалення засобів масової передачі інформації не припиняється. Основним джерелом отримання інформації, як і багато років раніше, залишаються масмедіа.

Стаття 20 Закону України «Про інформацію» зазначає, що масова інформація — це публічно поширювана друківана та аудіовізуальна інформація [1].

У більшості людей зі словосполученням «засіб масової інформації» виникають асоціації саме з друківаними його видами (газетами або журналами, віддрукованими на папері), тому зупинимося на деяких аспектах, що можуть виникати стосовно прав інтелектуальної власності саме в цій сфері.

Друківаними засобами масової інформації згідно із Законом України «Про інформацію» є періодичні друківані видання (преса) — газети, журнали, бюлетені тощо і разові видання з визначеним тиражем (ст. 20).

Незаперечним фактом є те, що будь-який із засобів масової інфор-

мації (далі — ЗМІ) створює, поширює або використовує об'єкти права інтелектуальної власності, переважно — авторського права. Звісно, це вимагає чіткої правової регламентації стосунків між різними суб'єктами права, які залучені до створення друківаного періодичного видання.

Дослідженню правовідносин у сфері авторського права саме в ЗМІ присвячено небагато робіт. У цілому ця тема залишається недостатньо розробленою для вітчизняної правової доктрини. Наразі не вистачає комплексних наукових праць, які б досліджували правові взаємини у сфері авторського права в сучасному медіа-просторі. Так, цією проблематикою займалися К. Афанасьева, О. Кудіна, О. Германова; відносинам, що виникають у процесі створення ЗМІ, присвячені дослідження М. Тимошика, В. Різуна та ін.

До процесу створення друківаного періодичного видання залучено багато осіб різних напрямків діяльності та спеціалізації — директори, журналісти, редактори, верстальники, дизайнери, агенти з реклами, менеджери з продажу або з виробництва та ін. Проте не кожен з них стикається в роботі з інтелектуальною власністю.

Одним із учасників цього процесу, який має справу з об'єктами ав-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

торського права, є редактор. Метою цієї статті є спроба з'ясувати, чи є редактор особою, яка може виступати суб'єктом авторського права при створенні видання, та за яких саме обставин.

Існує багато різновидів редакторських посад. Це і головний редактор, редактор, випусковий редактор, художній редактор, технічний редактор, фоторедактор, літературний редактор та ін.

Якщо головний редактор визначає видавничу програму і керує всім редакційно-видавничим процесом, здійснює здебільшого організаційні функції (підбір кадрів, розробка плану випуску видань, проведення нарад, координація роботи підрозділів, ознайомлення з авторськими оригіналами та їх подальше опрацювання чи відхилення тощо); коректор — коригуючу (виявлення та усунення орфографічних, пунктуаційних помилок, буквених неточностей і технічних вад верстки; виявлення смислових, логічних, стилістичних та фактичних помилок; читання з подвоєною увагою специфічних елементів тексту (висновків і визначень термінів, дат, чисел, імен тощо)), а технічний редактор має справу з безпосередньою версткою та друком видання (від підбору формату та шрифтів до перевірки якості друку). то функціональні обов'язки редактора є досить різноманітними і не обмежуються лише координацією роботи з авторами. Це, зокрема:

- ознайомлення з поданим авторським оригіналом та підготовка висновку на придатність його до редагування;
- формулювання вимог до автора щодо необхідності доробки оригіналу та ретельна перевірка виконання зауважень після повер-

нення з доопрацювання;

- редагування затвердженого головним редактором авторського оригіналу;
- ознайомлення автора зі внесеними правками, погодження з ним необхідних скорочень, доповнень, змін;
- надання авторові необхідної допомоги у вдосконаленні композиції оригіналу;
- редагування підготовлених автором ілюстративних матеріалів, з'ясування необхідності в додатковому ілюстративному ряді, визначення місця його розташування;
- перенесення авторських виправлень до редакційної верстки;
- звіряння цитат і використаних текстів за першоджерелами;
- підготовка анотації та каталожної картки видання, а також рекламних текстів;
- візування видавничого оригіналу: до верстання, до друку, у світ;
- участь у розробці проекту художнього оформлення;
- робота з другою версткою, плівками, чистими аркушами і сигнальним примірником тощо [2].

Питання, пов'язані з функціонуванням ЗМІ, регулюються також Законом України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». Цим нормативним актом не розмежовуються обов'язки редактора і головного редактора. Так, ст. 23 зазначає, що редактор (головний редактор) друкованого засобу масової інформації є керівником редакції, уповноваженим на те засновником (співзасновниками). Редактор (головний редактор) керує діяльністю редакції в межах повноважень, визначених її статутом, представляє редакцію у відносинах із засновни-

ком (співзасновниками), видавцем, авторами, державними органами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами, а також у суді й третейському суді та несе відповідальність за виконання вимог, що ставляться до діяльності друкованого засобу масової інформації, його редакції відповідно до цього Закону та інших актів законодавства України. Редактор (головний редактор) призначається (обирається) на посаду і звільняється з посади в порядку, встановленому засновником (співзасновниками) у статуті редакції відповідно до чинного законодавства України про працю. Редактор (головний редактор), обраний на посаду трудовим колективом редакції, не може бути звільнений з посади без згоди трудового колективу редакції [3].

На наш погляд, найбільш прийнятним є визначення, запропоноване М. Тимошиком, редактор — це основний *творчий* працівник у видавництві, який безпосередньо відповідає за редагований оригінал, його структурний, інформативний, науковий і мовностилістичний рівень. Образно кажучи, завданням редактора є професійно «провести» доручений йому оригінал по всіх етапах редакційно-видавничого процесу — від редагування авторського оригіналу до перевтілення його в конкретний вид видавничої продукції та випуску в світ [2].

Суб'єкт права — фізична або юридична особа, наділена за законом здатністю мати права і брати на себе юридичні обов'язки [4]. Закон України «Про авторське право та суміжні права» (далі — Закон) визначає у ст. 7, що суб'єктами авторського права є автори творів, їх спадкоємці та особи, яким автори

чи їх спадкоємці передали свої авторські майнові права [5].

Суб'єктами авторського права у засобах масової інформації є особи, яким належить суб'єктивне авторське право на твір, яке виникає внаслідок створення твору, успадкування чи передання авторських прав за договором. Основними суб'єктами права інтелектуальної власності є автори, співавтори, спадкоємці, правонаступники, видавці. Авторами в масмедіа є професійні журналісти, автори, що співпрацюють із редакціями ЗМІ, фотографи, оператори, режисери та інші особи [6].

Звичайно, автор, тобто особа, яка створила твір, є одним з найважливіших суб'єктів інтелектуальної власності в ЗМІ. Саме йому належить первинне авторське право на твір, яке складається з майнових та немайнових прав. Немайнове право автора на твір полягає у його праві на ім'я, псевдонім тощо, є невідчужуваним правом і не може бути переданим іншим особам. Майнові права полягають у праві на відтворення, розповсюдження, публічний показ, публічне виконання, публічне сповіщення тощо, та їх можна передати іншим особам й організаціям [6].

Беззаперечним є той факт, що редактор також може виступати автором твору, який використовуватиметься при підготовці друкованого видання. Наприклад, підібравши необхідний матеріал, здійснивши його обробку та написавши власну статтю на будь-яку тему, редактор отримує всі належні автору особисті немайнові та майнові права.

Проте недостатньо опрацьованим залишається питання творчого внеску редактора до авторського оригіналу, первісним творцем якого він не є. Тобто чи робота, проведена ре-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

дактором над авторським оригіналом, вважатиметься такою, що падає під дію Закону?

Основна мета редагування — це удосконалення масмедіа, прагнення до бездоганної форми матеріалів, їхнього відмінного звучання, що не завжди досягається при роботі автора над твором. У процесі редагування редактор може підказати автору, що варто внести у твір новий образ, описати яку-небудь цікаву подію тощо, або зробити це власноруч. Безумовно, редагування — важлива і невід’ємна частина процесу створення засобу масової інформації [6].

Отже, редактор за певних обставин (наприклад за неможливості узгодити правки з автором) може сам здійснити обробку авторського матеріалу, доповнивши його новими елементами або вилучивши ті, які є зайвими чи переобтяжують його, або покращивши логічну структуру викладу.

Іноколи редактору доводиться з простого нашарування фактів створювати справжній твір, тобто завдяки власному літературному хисту та майстерності зробити матеріал цікавим та легким для сприйняття. В таких випадках він виступає автором оригінального твору. А як відомо, Законом охороняється саме форма, а не зміст твору.

Іноді виникають певні суперечки щодо співавторства автора і редактора.

У цьому випадку важливим є факт «виходу редактора за межі своїх обов’язків» [7]. Тобто редактор жодних кардинальних змін без згоди автора вносити у текст не може. Крім того, такі зміни здійснюються редактором відповідно до службових обов’язків, а не за заздалегідь обумовленою з автором і на-

лежним чином оформленою угодою про співавторство. Таким чином, творчий процес редагування ґрунтується не на принципах співавторства, а на обов’язкових правилах. Якщо автор обирає співавтора, то в процесі редагування видавництво самостійно призначає редактора. Тим часом для визнання співавторства необхідний не тільки творчий внесок у твір, а й взаємна згода про спільну роботу над твором [6].

Авторське право на один твір може належати одночасно кільком особам — співавторам. Відповідно до ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» авторське право на твір, створений спільно творчою працею двох або більше осіб (співавторство), належить співавторам незалежно від того, чи становить такий твір одне нерозривне ціле або складається з частин, кожна з яких має самостійне значення. Співавторство — це факт створення твору в результаті спільної праці двох або більше осіб. Однак говорити про співавторство можна тільки тоді, якщо внаслідок співпраці авторів було створено твір. У разі, коли ця співпраця не закінчилась появою нового твору, факту співавторства немає [6].

Важливо також пам’ятати, що особи, які сприяли автору при створенні твору лише технічним, організаційним, матеріальним або іншим чином, співавторами не визнаються. Тобто, особи, які виконували технічну роботу з підготовки видання, наприклад, друкарки, креслярі, стенографи та ін., не визначаються як співавтори. Авторами або співавторами не є також особи, що організують роботу зі створення творів, які входять у складний об’єкт як елемент, тобто: видавці періодичних

друкованих видань, енциклопедій тощо. Особи, які підтримали видання у матеріальному плані — меценати та спонсори — теж не належать до співавторів твору. Визначення співавторів у журналістських матеріалах залежить також і від жанру та специфіки створення певного твору [6]. Тому якщо редактор здійснив лише технічну коректуру, жодних авторських прав у нього не виникне.

Але якщо співавторство редактора та автора здебільшого не визнається, залишається відкритим питання: чи не здійснює редактор вправляючи текст автора, переробку твору? А також чи є правомірним створення на його основі похідних творів? Та кому належатимуть авторські права?

Згідно зі ст. 15 (ч. 6) Закону виключне право автора (чи іншої особи, яка має авторське право) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами дає йому право дозволяти або забороняти: переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів. Виходячи з вищенаведеного, автор може заборонити редагування свого матеріалу, якщо вважатиме це його переробкою.

Проте зазвичай журналіст або інша особа, яка написала певний матеріал, є співробітником видання, а тому створений твір вважатиметься службовим. Зазначимо, що ст. 1 Закону визначає службовий твір як твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем. У цьому випадку слід враховувати приписи законодавства, якими регулюються права на службові твори. Таким чином, відповідно до частин 1 та 2

статті 16 Закону особисте немайнове право на службовий твір належить його автору, а виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцю, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. А отже, лише роботодавець вирішуватиме, редагувати чи ні поданий матеріал, та ступінь його редагування.

Слід зауважити, що вітчизняний законодавець створив підстави для заперечення такого права роботодавця. Так, згідно з ч. 2 ст. 429 Цивільного кодексу України майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором [8]. Цю проблему цілком можна вирішити при укладенні трудового договору (контракту), де роботодавець заздалегідь зазначає, які саме виключні майнові права належатимуть йому щодо створених працівником у майбутньому творів.

Редакторам під час здійснення службових обов'язків досить часто доводиться мати справу з написанням анотацій до поданих для публікації статей (або будь-яких інших подібних матеріалів). Анотація — це коротка, стисла бібліографічна довідка, характеристика змісту книги, статті, рукопису тощо; коротка характеристика змісту документа, його частини або групи документів [4].

За законодавством України, анотація належить до похідних творів. Відповідно до ст. 1 Закону «похідний твір — твір, що є творчою пере-

робкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) ...».

Таким чином, переробляючи поданий матеріал, редактор створює невеликий за обсягом власний похідний твір. Згідно зі ст. 20. ч. 1 Закону авторам похідних творів належить авторське право на здійснені ними переклад, адаптацію, аранжування або іншу переробку. Автори похідних творів користуються авторським правом на створений ними твір за умови дотримання ними прав автора, твір якого зазнав перекладу, адаптації, аранжування або іншої переробки.

Крім того, редактор може змінити запропоновану автором назву, а ст. 9 Закону передбачає, що частина твору, яка може використовуватись самостійно, у тому числі й оригінальна назва твору, розглядається як твір і охороняється відповідно до цього Закону.

Загальновідомо, що заголовок журналістського матеріалу є невід'ємною частиною публікації. Перше, на що наптовхується читач — це назва матеріалу. Дослідження психологів показують, що майже 80 % читачів приділяють увагу тільки заголовкам. Охорона назви літературного твору або телепередачі впливає з її оригінальністю. Дослідник цієї проблематики В. Іонас так говорить про назви, які не відрізняються оригінальністю: «Автор назви, що складається зі звичайних слів, які широко використовуються в загальному вжитку, має право на її недоторканність, але подальше використання цієї назви іншими особами не буде порушенням авторського права» [6].

Іноді нову назву може запропонувати редактор, але останнє слово залишається за автором. А ось автор, якщо угодою не передбачатиметься інше, вільно зможе використовувати основний (створений ним самим) текст, зокрема, змінивши назву.

Ще однією особливістю функціонування ЗМІ є поширена співпраця періодичного видання з позаштатними авторами або фрілансерами.

Варто зазначити, що ст. 33 п. 1 Закону визначає, що договори про передачу прав на використання творів укладаються у письмовій формі. В усній формі може укладатись договір про використання (опублікування) твору в періодичних виданнях (газетах, журналах тощо). Тобто позаштатним авторам не обов'язково укладати письмові угоди з видавцем періодичного видання. Проте це не звільняє обидві сторони від необхідності погодження всіх деталей та умов. Тим більше, що у ч. 2 цієї ж статті зазначається, що договір про передачу прав на використання творів вважається укладеним, якщо між сторонами досягнуто згоди щодо всіх істотних умов (строку дії договору, способу використання твору, території, на яку поширюється передаване право, розміру і порядку виплати авторської винагороди, а також інших умов, щодо яких за вимогою однієї із сторін повинно бути досягнуто згоди). Оскільки створений позаштатним автором твір не є службовим, то частину виключних прав він може не передавати відповідному ЗМІ. В такому випадку редакторська робота повинна обмежуватись відповідно до побажань автора та домовленостей між ним та видавництвом.

Отже, навряд чи в когось викликає сумнів та обставина, що більша

частина творів науки і літератури перед їх публікацією потребує ретельної редакторської обробки. Питання полягає в тому, чи може «редагування» призводити до виникнення в особи, яка його здійснює, власних авторських прав на результат її творчої діяльності. Безперечно, діяльність із редагування твору є творчою, а робота редактора в окремих ситуаціях може призводити до виникнення у нього авторських прав.

У деяких випадках результат творчої діяльності редактора може розглядатись як переробка твору, а сам редактор визнаватись автором похідного твору, проте, на практиці відсоток таких випадків невеликий. Діяльність редактора переважно призводить не до появи нового твору, а до внесення суттєвих коректив, змін до раніше створеного автором твору. В деяких випадках подібна діяльність здійснюється в такій

тісній взаємодії з автором, що теоретично її підсумок можна розглядати як твір, створений у співавторстві.

Найдоцільнішим вважається підхід, за якого редактор розглядається саме як автор змін, внесених до первинного тексту. При цьому в редактора з'являються власні авторські права на результати своєї творчої діяльності. Такі права є залежними від прав автора редагованого твору, оскільки без його згоди редактор не має права використовувати відредагований твір. Проте і автор відредагованого твору не має права використовувати одержаний у результаті редагування текст без згоди редактора, за винятком випадків, коли діяльність з редагування мала цілком «технічний» характер. ◆

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 1992. — № 48. — ст. 650.
2. Тимошик М. С. Редакторські посади у видавництві: фахові вимоги та функціональні обов'язки [Електронний ресурс] / М. С. Тимошик // *Наукові записки Інституту журналістики [Том 18]* — Режим доступу до ресурсу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1665>
3. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 р. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 1993. — № 1. — ст. 1.
4. *Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]* — Режим доступу до ресурсу : slovnyk.net
5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. (остання редакція) // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 1994. — № 13. — ст. 64.
6. Кудіна О. В. Інтелектуальна власність у сучасних ЗМІ [Електронний ресурс] / О. В. Кудіна // *Наукові записки Інституту журналістики [Том 29]* — Режим доступу до ресурсу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2013>
7. Різун В. *Літературне редагування* / В. В. Різун. — К., 1996. — С. 76–77.
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 2003. — № № 40-44. — ст. 356.